ह.वि.शि.बो. अभ्यासप्रश्नपत्रम् (मार्च-2024)
विषय : संस्कृतम्

कक्षा : दशमी **कोड न. 049**

SET : B

रोल नं० | | | | | | | | | | |

समयः - 3 होराः] [पूर्णाङ्काः : 80

- कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में मुद्रित पृष्ठ 10 तथा प्रश्न 16 हैं।
- प्रश्न-पत्र में दाहिने हाथ की ओर दिए गये कोड नम्बर तथा सेट को छात्र उत्तर पुस्तिका के मुख्य पृष्ठ पर लिखें।
- कृपया प्रश्न का उत्तर लिखना शुरू करने से पहले, प्रश्न का क्रमाङ्क अवश्य लिखें।
- उत्तर-पुस्तिका के बीच में खाली पन्ना / पन्नें न छोड़ें।
- उत्तर-पुस्तिका के अतिरिक्त कोई अन्य शीट नहीं मिलेगी। अतः आवश्यकतानुसार ही लिखें और लिखा उत्तर न काटें।
- परीक्षार्थी अपना रोल नं० प्रश्न-पत्र पर अवश्य लिखें। रोल नं० के अतिरिक्त प्रश्न-पत्र पर अन्य कुछ भी न लिखें और वैकल्पिक प्रश्नों के उत्तरों पर किसी प्रकार का निशान न लगाएँ।
- कृपया प्रश्नों के उत्तर देनें से पूर्व यह सुनिश्चित कर लें कि प्रश्न-पत्र पूर्ण व सही है, **परीक्षा के उपरान्त इस सम्बन्ध में कोई भी दावा स्वीकार नहीं किया जायेगा।**

- **सामान्यनिर्देशाः :-**

(i) प्रत्येकं खण्डम् अधिकृत्य उत्तराणि एकस्मिन् स्थाने क्रमेण लेखनीयानि ।
(ii) प्रश्नसंख्या प्रश्नपत्रानुसारम् अवश्यमेव लेखनीया।
(iii) श्रेष्ठाङ्कान् प्राप्तये सुस्पष्टः लेखः लेखनीयः।

- **अस्मिन् प्रश्नपत्रे पञ्च खण्डाः सन्ति –**

खण्डः 'क'	अपठित-अवबोधनम्	- 10 अङ्काः
खण्डः 'ख'	रचनात्मक-कार्यम्	- 08 अङ्काः
खण्डः 'ग'	पठित-अवबोधनम्	- 24 अङ्काः
खण्डः 'घ'	अनुप्रयुक्त-व्याकरणम्	- 22 अङ्काः
खण्डः 'ङ'	पाठाधारिताः बहुविकल्पीयाः प्रश्नाः	- 16 अङ्काः

Downloaded from cclchapter.com

खण्डः ‘क’

अपठित-अवबोधनम्

1. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि यथानिर्देशं संस्कृतेन लिखत - 10

परेषाम् उपकारः परोपकारः वर्तते। परोपकारः एकः महान् गुणः अस्ति। परोपकारभावना अस्यां प्रकृतौ सर्वत्र वर्तते। वृक्षाः स्वयं फलं न खादन्ति। नद्यः परोपकारार्थमेव वहन्ति। गावः स्वयं दुग्धं न पिबन्ति। सर्वं जगत परोपकार्थमेव वर्तते। महापुरुषाः स्वार्थं विहाय सर्वेभ्यः प्राणिभ्यः कार्यं कुर्वन्ति। महाराजः शिविः कपोतरक्षार्थं स्वकीयं मांसं श्येनाय प्रददौ। महर्षिः दधीचिः देवहिताय स्वबलिदानं कृतवान्। वस्तुतः परोपकारः पुण्याय पापाय परपीडनम्।

(अ) एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) 2×1=2

(i) परेषाम् उपकारः कः?
(ii) वृक्षाः स्वयं किं न खादन्ति?
(iii) गावः स्वयं किं न पिबन्ति?

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) 2×2=4

(i) नद्यः किमर्थं वहन्ति?
(ii) महापुरुषाः कार्यं कथं कुर्वन्ति?
(iii) पुण्याय कः भवति?

(स) अस्य अनुच्छेदस्य कृते उपयुक्तं शीर्षकं संस्कृतेन लिखत । 1

(द) यथानिर्देशम् उत्तरत- (केवलं प्रश्नत्रयम्) 3×1=3

(i) ‘स्वेषाम्’ इत्यस्य पदस्य किं विलोमपदं गद्यांशे प्रयुक्तम्?
(क) स्वयम् (ख) स्वार्थम्
(ग) परेषाम् (घ) रक्षार्थम्

(ii) ‘वृक्षाः स्वयं फलं न खादन्ति’। इत्यस्मिन् वाक्ये ‘वृक्षाः’ कर्तृपदस्य क्रियापदं किम्?
(क) स्वयम् (ख) खादन्ति
(ग) फलम् (घ) वृक्षाः

(iii) ‘महान् गुणः’ अत्र विशेषणपदं किम् ?
(क) गुणः (ख) महान्
(ग) महान् गुणः (घ) एकः

(iv) ‘प्रकृतौ सर्वत्र वर्तते’ अत्र अव्ययपदं किम्?
(क) वर्तते (ख) तत्र
(ग) प्रकृतौ (घ) सर्वत्र

Downloaded from cclchapter.com

खण्डः 'ख'

रचनात्मक-कार्यम्

2. (क) भवान् रमेशः। विद्यालयस्य वार्षिकोत्सवमधिकृत्य मित्रं महेशं प्रति लिखिते पत्रे मञ्जूषातः उचितपदानि चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत – 4

प्रियमित्र महेश,

सप्रेम (1) ....।

अत्र कुशलं तत्रास्तु। अहं निजविद्यालयस्य (2) .... वर्णनं करोमि। सप्ताहपूर्वमेव विद्यालये सर्वे अध्यापकाः (3) .... च वार्षिकोत्सवस्य सज्जायां व्यस्ताः आसन्। हरियाणाराज्यस्य शिक्षानिदेशकः कार्यक्रमस्य (4) .... आसीत्। सः कार्यक्रमम् अतीव प्राशंसत्, योग्येभ्यः छात्रेभ्यः च पुरस्कारम् अयच्छत्।

मञ्जूषा

नमस्ते, अध्यक्षः, छात्राः, वार्षिकोत्सवस्य

2. (ख) निर्दिष्टचित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दैः उचितरिक्तस्थानानि पूरयित्वा लिखत - 4

(i) इदं वर्षा .... दृश्यम् अस्ति।

(ii) गगनं .... शोभते।

(iii) बालिका शिरसी .... धारयतः।

(iv) द्वौ बालकौ जले .... तारयतः।

Downloaded from cclchapter.com

मञ्जूषा

मेघाच्छन्नम्, ऋतोः, आतपत्रम् , कर्गदनौकाः

खण्डः 'ग'

पठित-अवबोधनम्

3. निम्नलिखितं गद्यांशं पठित्वा हिन्दीभाषया सप्रसङ्गसरलार्थं लिखत - 4×1=4

अस्ति देउलाख्यो ग्रामः। तत्र राजसिंहः नाम राजपुत्रः वसति स्मः। एकदा केनापि आवश्यक कार्येण तस्य भार्या बुद्धिमती पुत्रद्वयोपेता पितुर्गृहं प्रति चलिता। मार्गे गहनकानने सा एकं व्याघ्रं ददर्श।

अथवा

भूमौ पतितं स्वपुत्रं दृष्ट्वा सर्वधेनूनां मातुः सुरभेः नेत्राभ्यामश्रूणि आविरासन्। सुरभेः इमामवस्थां दृष्ट्वा सुराधिपः तामपृच्छत - "आर्य शुभे! किमेवं रोदिषि ? उच्यताम्" इति।

4. अधोलिखितश्लोकस्य हिन्दीभाषया सप्रसङ्गसरलार्थं लिखत - 4×1=4

कञ्चित कालं नय मामस्मान्नगराद् बहुदूरम्।

प्रपश्यामि ग्रामान्ते निर्झर-नदी-पयःपूरम्।।

एकान्ते कान्तारे क्षणमपि मे स्यात् सञ्चरणम्। शुचि पर्यावरणम्॥

अथवा

य इच्छात्यात्मनः श्रेयः प्रभूतानि सुखानि च।

न कुर्यादहितं कर्म स परेभ्यः कदापि च॥

5. अधोलिखितासु सूक्तिषु मात्रद्वयोः सूक्त्योः भावार्थं हिन्दीभाषया लिखत - 2×2=4

(क) दुर्वहमत्र जीवितं जातं प्रकृतिरेव शरणम्।

(ख) वायुमण्डलं भृशं दूषितं न हि निर्मलं जलम्।

(ग) समानशील व्यसनेषु सख्यम्।

(घ) एक एव खगो मानी वने वसति चातकः।

अथवा

Downloaded from cclchapter.com

अधोलिखितश्लोकस्य अन्वयं मञ्जूषातः उचितपदानि चित्वा पूरयत - 4×1=4

सेवितव्यो महावृक्षः, फलच्छायासमन्वितः।

यदि दैवात् फलं नास्ति छाया केन निवार्यते॥

अन्वयः :-

फलच्छायासमन्वितः (1) .... सेवितव्यः (2) .... यदि (3) .... नास्ति (4) .... केन निवार्यते।

मञ्जूषा

फलम् , महावृक्षः , छाया , दैवात्

6. अधः प्रदत्तं गद्यांशं पठित्वा प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन पूर्णवाक्येन लिखत - 3×1=3

(केवलं प्रश्नत्रयम्)

कश्चन निर्धनो जनः भूरि परिश्रम्य किञ्चित् वित्तम् उपार्जितवान्। तेन स्वपुत्रम् एकस्मिन् महाविद्यालये प्रवेशं दापयितुं सफलो जातः। तत्तनयः तत्रैव छात्रावासे निवसन् अध्ययने संलग्नः समभूत्।

प्रश्नाः :-

(क) जनः कीदृशः आसीत्?

(ख) जनः किं कृत्वा वित्तम् उपार्जितवान्?

(ग) तनयः कुत्र निवसन् अध्ययने संलग्नः समभूत्?

(घ) निर्धनः जनः स्वपुत्रं कुत्र प्रवेशं दापयितुं सफलो जातः?

7. निम्नलिखितश्लोकं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन पूर्णवाक्येन लिखत - 2×1=2

(केवलं प्रश्नद्वयम्)

वाक्पटुधैर्यवान् मन्त्री सभायामप्यकातरः ।

सः केनापि प्रकारेण परैर्न परिभूयते॥

प्रश्नाः :-

(क) मन्त्री कीदृशः स्यात्?

(ख) मन्त्री कैः न परिभूयते?

(ग) 'परैर्न' इत्यस्य सन्धिविच्छेदः लिखत।

Downloaded from cclchapter.com

8. रेखाङ्कितपदानि आधृत्य कोष्ठकात् चित्वा प्रश्ननिर्माणं कुरुत - (केवलं प्रश्नत्रयम्) 3×1=3

(क) एतादृशी भयावहघटना गढ़वाल क्षेत्रे घटिता। (केषाम् / कीदृशी)

(ख) आर्यस्य प्रसादेन मे वणिज्या अखण्डिता। (कस्य / किम्)

(ग) तृणानाम् अग्निना सह विरोधो भवति। (केषाम् / कस्मिन्)

(घ) चातकः वने वसति। (कुत्र / कः)

9. प्रश्नपत्रे लिखितश्लोकान् विहाय **'शेमुषी भाग-2'** पुस्तकाद् एकं श्लोकं संस्कृतभाषया लिखत। 1x4=4

खण्डः – 'घ'

अनुप्रयुक्त-व्याकरणम्

10. (क) गुणसन्धेः अथवा यण्-सन्धेः परिभाषां हिन्दीभाषया उदाहरणञ्च संस्कृतभाषया लिखत। 1×2=2

(ख) द्वन्द्वसमासस्य अथवा अव्ययीभावसमासस्य परिभाषां हिन्दीभाषया उदाहरणञ्च संस्कृतभाषया लिखत। 1×2=2

(ग) कर्ताकारकस्य अथवा अपादानकारकस्य परिभाषां हिन्दीभाषया उदाहरणञ्च संस्कृतभाषया लिखत। 1×2=2

11. यथानिर्दिष्टं शब्दरूपाणि लिखत - (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) 4×1=4

(i) 'नदी' शब्दस्य प्रथमा-बहुवचने।

(ii) 'लता' शब्दस्य द्वितीया-एकवचने।

(iii) 'किम्' (पु.) शब्दस्य षष्ठी-बहुवचने।

(iv) 'बालक' शब्दस्य चतुर्थी-एकवचने।

(v) 'राम' शब्दस्य पञ्चमी-द्विवचने।

(vi) 'देव' शब्दस्य सप्तमी-बहुवचने।

Downloaded from cclchapter.com

12. यथानिर्दिष्टं धातुरूपाणि लिखत - (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) 4×1=4

(i) 'पा' (पिब्) धातोः लट्लकारस्य, म.पु. एकवचने।

(ii) 'भू' (भव्) धातोः लङ्लकारस्य, प्र.पु. बहुवचने।

(iii) 'पठ्' धातोः लट्लकारस्य, उ.पु. द्विवचने।

(iv) अस् धातोः लट्लकारस्य, प्र.पु. एकवचने।

(v) 'दृश्' (पश्य) धातोः लोट्लकारस्य, उ.पु. द्विवचने।

(vi) 'कृ' धातोः लट्लकारस्य, उ.पु. बहुवचने।

13. प्रदत्तोपपदविभक्तिवाक्येषु उचितविभक्तिं कोष्ठकात् चित्वा लिखत। (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) 4×1=4

(i) पिता .... कुप्यति। (पुत्रम् / पुत्राय)

(ii) माता .... सह गच्छति। (पुत्रात् / पुत्रेण)

(iii) .... विना न जीवनम् । (जलस्य / जलम्)

(iv) सः .... काणः। (नेत्राभ्याम् / नेत्रेण)

(v) .... परितः वृक्षाः सन्ति। (ग्रामात् / ग्रामम्)

14. अधोलिखितानाम् अव्ययपदानां सहायतया रिक्तस्थानानि पूरयत। (केवलं प्रश्नद्वयम्) 2×1=2

(i) पर्यावरणस्य संरक्षरणम् .... प्रकृतेः आराधना। (एव / च))

(ii) .... सत्यं वद। (सदा / कदा)

(iii) .... अनृतं न वदेत्। (कदापि / सदा)

15. निम्नक्रियापदेभ्यः उपसर्गान् पृथक् कृत्वा लिखत। (केवलं प्रश्नद्वयम्) 2×1=2

(i) उपचिनोति (ii) अनुसरति (iii) विहसति

खण्डः – 'ङ'

पाठाधारिताः बहुविकल्पीयाः प्रश्नाः

16. अधोनिर्दिष्टेषु प्रश्नेषु प्रदत्तवैकल्पिकचतुर्भ्यः उत्तरेभ्यः एकं शुद्धम् उत्तरं चित्वा लिखत - 16×1=16

Downloaded from cclchapter.com

(क) 'रमा+ ईशः' अत्र किं सन्धियुक्तपदम्?

(i) रमैशः (ii) रामेश

(iii) रमेशः (iv) रमेश

(ख) 'सञ्चरणम्' इत्यस्मिन् पदे कः सन्धिविच्छेदः?

(i) सं + चरणम् (ii) सम् + चरणम्

(iii) समच + रणम् (iv) स+चरणम्

(ग) 'अष्टाध्यायी' इत्यस्य पदस्य विग्रहपदं किम्?

(i) अष्ट अध्यायी (ii) अष्टानाम् अध्यायानां समाहारः

(iii) अष्टौअध्यायाः (iv) अष्टाध्यायी

(घ) 'पक्षीसम्राट' इत्यस्मिन् पदे कः समासः ?

(i) द्वन्द्वः (ii) बहुव्रीहिः

(iii) तत्पुरुषः (iv) अव्ययीभावः

(ङ) 'सुन्दरः' इत्यस्य पदस्य विलोमशब्दः किम् ?

(i) भयानक (ii) असुन्दरः

(iii) करालः (iv) श्रेष्ठः

(च) 'क्षणेनैव' इत्यस्य पदस्य विलोमपदम् ?

(i) आशुरेव (ii) त्वरितमेव

(iii) शीघ्रैव (iv) सुचिरेणैव

Downloaded from cclchapter.com

(छ) 'रसालम्' इत्यस्य पदस्य पर्यायपदं किम् ?

(i) फलम् (ii) जलम्

(iii) जालम् (iv) आम्रम्

(ज) 'अहरहः' इत्यस्य पदस्य पर्यायपदं किम् ?

(i) प्रतिदिनम् (ii) प्रातः

(iii) अन्यदिनम् (iv) सायम्

(झ) 'कृ+क्त्वा' इत्यस्मिन् संयोगे किं रूपम् ?

(i) कर्तुम् (ii) कर्तुं

(iii) कृत्वा (iv) कृतवा

(ञ) 'पातुम्' इत्यस्मिन् पदे कः प्रत्ययः ?

(i) क्त्वा (ii) शतृ

(iii) शानच् (iv) तुमुन्

(ट) 'नवतिः' इत्यस्मिन् पदे का संख्या?

(i) 90 (ii) 89

(iii) 99 (iv) 95

(ठ) '20' इत्यस्य पदस्य किं संख्यावाचीपदम्?

(i) त्रिंशत् (ii) विंशतिः

(iii) एकोनविंशति (iv) पञ्चाशत्

(ड) 'अतिदीर्घः प्रवासः' अत्र किं विशेष्यपदम् ?

(i) प्रवासः (ii) अति

(iii) अतिदीर्घः (iv) दीर्घः

Downloaded from cclchapter.com

(ढ) 'उदात्तरम्य समुदाचारः' अत्र किं विशेषणपदम् ?

(i) रम्य (ii) समुदाचारः

(iii) उदात्तरम्य (iv) उदात्त

(ण) घटिकां दृष्ट्वा समयेन रिक्तस्थानं संस्कृतपदेन पूरयत -

बालकः प्रातः .... वादने उतिष्ठति।

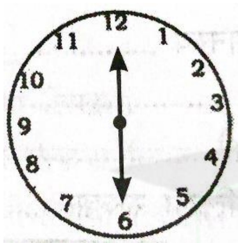

(i) षड् (ii) त्रयः

(iii) सप्त (iv) पञ्च

(त) रमेशः .... विद्यालयं गच्छति।

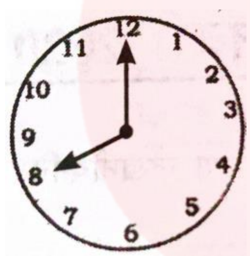

(i) अष्टवादने (ii) अष्ट

(iii) नववादने (iv) दशवादने

Downloaded from cclchapter.com